

Sjelesorg på plass

På sporet av dagens sjelesorgpraksis i Den norske kirke

ANNE HEGE GRUNG, FØRSTEAMAUENSIS VED DET PRAKTISK-TEOLOGISKE SEMINAR

LARS JOHAN DANBOLT, PROFESSOR I PRAKTISK TEOLOGI

HANS STIFOSS-HANSSEN, PROFESSOR VED SENTER FOR DIAKONI OG PROFESJONELL PRAKSIS VED VID VITENSKAPELIG HØGSKOLE OSLO

annehg@teologi.uio.no / lars.danbolt@mf.no / hans.stifoss-hanssen@vid.no

Innledning

I denne artikkelen vil vi argumentere for at det er behov for en nyorientering i sjelesorgfaget. Dette er på bakgrunn av endringer som har funnet sted i fagets teologiske og samfunnsmessige omgivelser. Med god grunn har strømninger fra kontekstuell teologi og frigjøringsteologi preget det teologiske feltet (Bevans 1992; Nordstokke 2011), og den empiriske vendingen innen praktisk teologi har endret faget på en grunnleggende måte (Browning 1991). Dette kommer samtidig med at den systematiske teologiens mulighet til å tale med autoritet er svekket (Henriksen 2014), mens kirkens rituelle handlingsrom er styrket (Danbolt og Stifoss-Hanssen 2013). Samtidig er den norske konteksten preget av en økende tros- og livssynspluralitet.

Det er etter vår oppfatning rimelig å starte en diskusjon om sjelesorgfaget med å undersøke hva profesjonelle sjelesørgere faktisk gjør, og hva de sier om det de gjør. Vi ser dette som et induktivt grep i sjelesorgfaget, ulikt tradisjoner med mer deduktive kjennetegn. Det gjelder både tradisjoner som utleder sjelesorgpraksiser fra normativ teologi, og tradisjoner som har tatt utgangspunkt i ulike helsefaglige hjelpeprofesjoner og søkt å anvende disse på kirkens sjele-

sorg. De helsefaglige profesjonenes kunnskaper er uten tvil av stor verdi for sjelesorgfaget, men vi tror feltet i fortsettelsen også har behov for en faglighet som tar de spesifikke sjelesorgpraksisene på større alvor. Disse finner i stor grad sted utenfor klinikkene.

Et poeng for oss er å tilstrebe en sjelesorgfaglighet som tar opp i seg de faktiske praksisene på en metodisk forsvarlig måte og bygger på disse. I tråd med nyere forskning om praktisk teologi tenker vi at fagligheten konstrueres induktivt, med vekt på empiriske metoder (Browning 1991 s 34 ff; Harbsmeier og Raun Iversen 1995 s 16; Swinton og Mowat 2006). I denne artikkelen presenterer vi en fersk empirisk undersøkelse som er tenkt som et bidrag til dette, og vi vil tilstrebe en utvikling av sjelesorgfaget som legger avgjørende vekt på relevant empirisk kunnskap, systematisk bruk av erfaring og bevissthet om kontekstuelle forhold.

Kirke, lokalsamfunn, fellesskap

Fra et ekklesiologisk perspektiv vil vi legge vekt på at kirke først og fremst er noe som skjer konkret og lokalt, som en sosial praksis (Jfr. Hegstad 2010). Når sjelesorg finner sted, utøves en grunnleggende funksjon av kirke(n) der tilhørig-

het og mening skapes. De samtalerne som sjelesorgen består av, deltar i kirkens anstrengelse for å reise opp mennesker og knytte dem sammen i gode fellesskap. Mange av sjelesorgsamtalene er knyttet til overgangsriter (kasualhandlinger). Fra kirkelig side er det en pågående diskusjon om hva som er korrekt praksis når det gjelder ritualer og kasualia i møte med for eksempel flerreligiøse familier¹. I den sammenhengen er sjelesorg en interessant samtalepraksis som kan åpne for dialog på tvers av tro og bidra til å bygge gode relasjoner også i lokalsamfunnet (Grung 2015 s 68 ff).

Vi har antydnet et skifte av fokus, fra konstruksjonen av sjelesorg som anvendt teologi eller som en klinisk virksomhet med bruk av et utvalg av terapeutiske perspektiver, til en konstruksjon av faget ut fra de praksisene som faktisk foregår, og den nære konteksten for disse praksisene. Vi kan antyde tre kjennetegn ved denne konteksten og de samtalepraksisene vi oppfatter foregår der:

1. Diakon/prest er *lokalsamfunnets person*. Trolig mer enn noen annen mulig samtalepartner har de en tilstedeværende rolle i lokalsamfunnet i møte med mennesker, og ikke bare dem som er medlemmer av Den norske kirke.
2. Sjelesorgen er en *integrert del av et større prosjekt* i kirken for å skape mening og tilhørighet. Gudstjenester, babysang og skole-kirkesarbeid er eksempler på arenaer der sjelesørgeren kan treffes, og som sjelesørgeren tolkes ut fra.
3. Sjelesorg er *nært forbundet med kasualia*, ikke minst begravelser. Både kasualsamtalene og eventuell oppfølging i etterkant kan i mange tilfeller oppfattes som sjelesorg av både prest/diakon og deres samtalepartnere.

Vi ser at disse punktene, ikke minst det tredje, både bekreftes og utfordres av materialet vi vil presentere fra undersøkelsen vår nedenfor.

Litt faghistorisk bakgrunn

Gitt et slikt utgangspunkt er det rimelig å hevde at sjelesorgens faghistorie i Norge i liten grad har handlet om de faktiske praksisene og konteksten. Det kommer riktignok noe an på hvor

man ser for å finne dokumentasjon av faghistorien – om man ser til lærebøker og artikler, til personer som har undervist i sjelesorg ved utdanningsstedene, eller selve utdanningen og dens innhold (fagplaner osv.). Men ingen av disse kildene har så langt basert seg på metodisk arbeid med de faktiske praksisene i kontekstene, som svarer til profesjonsutvikling i sammenlignbare sammenhenger (for eksempel sykepleie, pedagogikk, medisin eller psykologi). Teori-praksis-forbindelsen er oftere ivarettatt gjennom kasuistikker og veiledning på praksiserfaringer.

Sjelesorgens faghistorie har fulgt utviklingen i andre teologiske fag, men også i andre profesjonsfag. Alle akademiske profesjonsutdanninger var langt inn på 1900-tallet preget av tradering av normative tekster og yrkesmessig skjønn og klokskap, men man kan si at sjelesorgen har vært sen til å forstå seg selv som et fag som i hovedsak forvalter en praksis. Slik Grevbo beskriver historien, var denne i Norge preget av en klar teologisk normativitet fram til midten av 1900-tallet (Grevbo 2006, s 408 ff). Fra dette tidspunktet fikk psykoterapeutisk materiale og kunnskap en stadig økende innflytelse på faget. I en viss forstand preget møtet mellom teologisk normativitet og psykoterapeutisk funksjonalitet feltet fra dette tidspunktet, og gjør det på en måte stadig. Viktige bidrag til det psykoterapeutiske perspektivet kom fra PKU-konseptet (fra USA, *Clinical Pastoral Education*), som egentlig var et utdanningsprogram for sjelesørgere, lokalisert til sykehuskonteksten (Hiltner 1945). PKU (Patoralklinisk utdanning) preget i stor grad også utdanningsstedene i sjelesorg og satte mange premisser. Psykoterapeutisk terminologi ble og er anerkjent som et mulig verktøy for å uttrykke religiøse og eksistensielle erfaringer. På dette området ble Grevbo ikke bare en historieforteller, men også en aktør i debatten – han var en av flere som målbar kritikk og advarsler mot tilnærmingen til det psykoterapeutiske (1998). Denne tilnærmingen la vekt på å forstå bruken av psykoterapeutisk metode og teori ("psykologisering") som en beklagelig sekularisering av sjelesorgen, og en fallitt på vegne av det som kunne oppfattes som teologiens egne ressurser. Dette perspektivet på faget fantes også hos and-

re forfattere, som f.eks. Bergem (2008) og Iversen (2013). Denne reaksjonen kan forstås som en kamp mot moderniteten, og det er også mulig å se den som en variant av positivisme-kritikken; det vil si reaksjonen i deler av forskningen mot dominansen av måling og veiing i forskningen (Se f.eks. Thomassen 2006 s 139 ff).

Sjelesorgfaget, aktuelt

Man kan kanskje si at spenningen mellom teologisk normativitet og klinisk funksjonalitet har fått mindre oppmerksomhet i faget under påvirkning av en mer postmoderne, konstruktivistisk utvikling. Ut fra denne utviklingen er det ikke så rimelig å tenke at det er sannheter som står mot hverandre i feltet, men mer at kunnskap kan ha verdi når den kan begrunnes og har en funksjon. Dette synet på kunnskap har jo også langt på vei preget praktisk teologi i større bredde, og selvsagt også mange andre utdanninger til funksjoner i velferdssamfunnet. Et uttrykk for dette i sjelesorgfeltet kan være at de toneangivende nyere bøkene representerer typiske eklektiske mellomstandpunkter i forhold til verdien av ulike typer kunnskap (Se f.eks. Engedal 2008 og Okkenhaug 2010, gjelder også Grevbos egen faglige posisjonering 2006, s 405–408). Men i tillegg, og vel så viktig, er framveksten av en rekke empiriske forskningsprosjekter fra sjelesorgens interessefelt, da i stor grad under den vitenskapelige overskriften religionspsykologi (Jfr. Danbolt, Engedal, Hestad, Lien og Stifoss-Hanssen 2014)².

Disse arbeidene har startet oppbygging av en kunnskapsbase for kirkens samtalepraksis, som er ny fordi den har et metodisk sikret forhold til praksisen i feltet, som for eksempel arbeidet med tro og mental helse, mestring av kriser og alvorlig sykdom, bruk av ritualer i kriser, arbeid med mennesker som er utsatt for overgrep, tverreligiøs kommunikasjon osv. (Stifoss-Hanssen 1996; Torbjørnsen 2011; Danbolt og Stifoss-Hanssen 2007 og 2013; Persson 2013; Grung 2015). Det egenartede og potensielt viktige med denne kunnskapen er at den ikke bare plukker inn viten fra sekulære fagfelt, som f.eks. psykoterapien, men at den tar i bruk tverrfaglig anerkjente metodiske instrumenter for å utforske

det sjelesørgere faktisk gjør og de utfordringene konfidenter faktisk strever med. Dette kan gi avgjørende bidrag til konstruksjonen av faget, skape kunnskaps- og diskusjonsrom i forhold til praksis, og det henger godt sammen med det stadig utvidede arbeidet med praksis og veiledning i utdanningen. Dette må forstås som den empiriske vendingen anvendt på sjelesorg, og det er gjenkjennbart fra de øvrige delene av praktisk teologi – og for mange andre profesjonsfag (Jfr. Wikström 1997 om induktiv vs. deduktiv teologi). Denne tenkningen om kunnskap vil kunne åpne for et mer forpliktende forhold til konteksten, slik som menneskers religiøse bakgrunn, kjønn, rase, legning, sosial status osv. Det samme gjelder lokalmenighet versus eller annen type institusjon som sted for sjelesorgpraksis, noe som danner en viktig bakgrunn for vårt prosjekt og denne artikkelen.

Den empiriske studien

Undersøkelsen som presenteres i denne artikkelen er en del av et prosjekt med flere aktiviteter som åpne symposier og andre arenaer for fagutvikling. Studien som presenteres i denne artikkelen, er designet som en spørreundersøkelse til prester og diakoner. Det betyr at vi mangler data fra en viktig gruppe, nemlig sjelesorgens brukere. Derfor planlegger vi også en undersøkelse med konfidenter om deres erfaringer og vurderinger som en videreføring av prosjektet.

Vi har satt fokus på sjelesorg i lokalsamfunn, og hensikten er å få fram ny kunnskap om hvordan prester og diakoner i Den norske kirke forstår, opplever og utfører sjelesorg. I undersøkelsen har vi stilt en rekke spørsmål om sjelesorgpraksis, blant annet hvem diakoner og prester snakker med, hva de snakker om, hvor mye og hvor ofte, og om de ser på kasualsamtaler som sjelesorg. Videre har vi spurt om hva de forstår med sjelesorg, hva som er viktig, og hva målet er. Det er ingen primær hensikt i denne studien å sammenligne de to yrkesgruppene med tanke på sjelesorgforståelse eller -praksis. Til sammen gir disse gruppene et bilde av den praksisen som finnes i menighetene. Der analysene viser betydelige forskjeller mellom gruppene, vil dette imidlertid omtales.

Metode

I en studie der hensikten er å kartlegge og beskrive et praksisfelt, er spørreundersøkelse vel egnet. Vi benyttet det elektroniske verktøyet Questback der deltagerne får en henvendelse på e-post og bekrefter deltagelse ved å klikke seg gjennom det nettbaserte spørrearket. Det var både forhåndssatte svaralternativer, for det meste med fire alternativer (for eksempel [*nesten*] *aldri, av og til, ganske ofte, veldig ofte*), og åpne svar der respondentene kunne skrive med egne ord eksempelvis hva de mener sjelesorg er. Et slikt "mixed-methods"-design ga en blanding av kvantitative og kvalitative data som gir fordelinger og mulighet til bivarite, deskriptive analyser med krysstabeller og sammenligning av gjennomsnittsskåringer. Samtidig gis det utdypende informasjon om deltagerens faglige forståelse av sin yrkespraksis. Spørsmålene ble utformet på bakgrunn av tidligere forskning i Sverige (Se DeMarinis 2003, særlig s 89–98) og faglig innsikt og skjønn i forskergruppa. Studien ble avgrenset til å gjelde prester og diakoner siden dette er de to yrkesgruppene i Den norske kirke, som klart har sjelesorg beskrevet som del av sin ordinasjon eller instruks. Henvendelsene ble sendt ut ved hjelp av e-postlister for medlemmer i Den norske kirkes presteforening og Det norske diakonforbund³. Det ble til sammen sendt ut henvendelser til 1326 personer i mai 2015. 408 personer besvarte undersøkelsen, noe som gir en svarprosent på 31, tilstrekkelig til å gi et pålitelig bilde av det landskapet vi ønsker å utforske (om svakheter i studien, se Diskusjon). Prosjektet er godkjent av Personvernombudet i NSD, det er ingen personidentifiserende enkeltvariabler i datasettet, og forskningsetiske retningslinjer for behandling av datamaterialet og publisering er lagt til grunn.

Presentasjon av deltagerne

Det er bra kjønnsfordeling med 45 % kvinner og 55 % menn. 22 % (87 personer) er diakoner og 79 % (317) er prester. Fire har ikke svart på spørsmålet om yrke, og det er også enkelte andre spørsmål som har mangler i utfyllingen. Det gjør at antallet tellende svar på de ulike spørsmålene (N=) kan variere fra ca. 370 til noe over 400. Manglene i utfyllingene er såpass små

at det ikke gjør utslag med tanke på påliteligheten i det tallmaterialet som presenteres. I presentasjonene er alle prosenter avrundet til nærmeste hele når de er gjengitt i løpende tekst, men med en desimal i tabellene.

En tredjedel (33 %) av alle deltagerne er i 50-årene, en fjerdedel (25 %) i 60-årene, mens en drøy femtedel (22 %) er i førtiårene. Et mindre antall (16 %) er i 30-årene og bare noen få (4 %) i 20-årene. Aldersspredningen mellom yrkesgruppene er relativt jevn, men blant diakonene er det en noe større andel i 30-årene enn blant prestene (25 % mot 14 %).

Det er helt motsatt kjønnsfordeling mellom yrkesgruppene. Blant diakonene er tre av fire kvinner (75 %), mens blant prestene er to av tre menn (63 %).

Resultater

Vi presenterer funn fra kvantitative og kvalitative data samlet under felles tematiske overskrifter.

Sjelesorgens omfang

På spørsmålet om hvor mange sjelesorgsamtaler respondentene hadde hatt i løpet av de siste fire ukene før utfyllingen av undersøkelsen, svarte 5 % "ingen", 35 % "1–4", 27 % "5–9" og 24 % "10 eller flere" samtaler. Blant prestene er det flere blant kvinnene (28 %) enn blant mennene (20 %) som har hatt "10 eller flere" samtaler de siste fire ukene. Blant diakonene er forholdet motsatt, 25 % av kvinnene og 32 % av mennene har hatt "10 eller flere" samtaler. Om vi ser på hvor mange som har hatt 5 eller flere samtaler ("5–9" + "10 eller flere"), gjelder dette totalt 61 % av alle, blant diakonene 69 % og prestene 58 %.

Er kasualsamtaler sjelesorg? Hva som regnes som en sjelesorgsamtale varierer. Bare 2 % svarer klart "nei" på spørsmålet om samtaler ved kasualia er sjelesorg, men ytterligere 36 % at det "vanligvis ikke" er det. 35 % mener at kasualsamtaler "vanligvis" er sjelesorg, og 28 % gir et klart "ja" på dette spørsmålet. Til sammen viser dette at totalt to av tre i svært mange tilfeller forstår kasualsamtaler som sjelesorg. Synet på kasualsamtaler varierer mellom de to yrkesgruppene. Et stort flertall (69 %) av prestene og kun

et mindretall (40 %) av diakonene mener at kasualsamtaler er å forstå som sjelesorg ("vanligvis" eller "ja"). Det er ingen klare kjønns- eller aldersrelaterte forskjeller i dette bildet.

Hvordan ble sjelesorgsamtaler avtalt? Den vanligste måten for etablering av sjelesorgkontakt var formelle henvendelser, at folk ringte eller på annen måte tok kontakt. 35 % svarer at dette skjer "ganske ofte" eller "veldig ofte" og ytterligere 53 % "av og til". Men det er også utbredt at sjelesorgkontakt etableres som oppfølging etter kasualhendelser for eksempel med etterlatte, noe 27 % oppgir at dette skjer "ganske ofte" eller "veldig ofte" og 57 % "av og til". Sjelesorgkontakt kan også avtales gjennom mer tilfeldige møter. 11 % svarer at det skjer "ganske ofte" eller "veldig ofte" og 51 % "av og til". Gjennomsnittsskåringene (1-4) for de tre måtene for kontakt viser bildet: Formelle henvendelser 2,36, oppfølging av kasualia 2,16, uformelle henvendelser 1,74. Kvinner er signifikant⁴ mer aktive enn menn når det gjelder sjelesorg som kasualoppfølging. Formelle henvendelser er noe vanligere blant diakoner. Funnene indikerer at diakonene tar en like stor andel av oppfølgingssamtalene etter kasualia selv om de trolig ikke har hatt selve begravelsen eller kasualsamtalen.

Regnes spontane samtaler ved tilfeldige møter som sjelesorg? Drøyt halvparten svarte "nei" (7 %) eller "vanligvis ikke" (52 %), mens et knapt mindretall krysset av på "ja" (22 %) eller "vanligvis" (20 %). Flere av kvinnene, blant både prester og diakoner, svarer i større grad "ja" på dette spørsmålet (30 % av de kvinnelige og 19 % av de mannlige prestene og tilsvarende 23 % mot 4 % blant diakonene).

På spørsmålet om det kun er formelt avtalte samtaler som er å regne som sjelesorg, svarer 60 % "nei" og ytterligere 9 % "vanligvis ikke". 29 % svarer "vanligvis" og to prosent definitivt "ja". Her er det ingen spesifikke forskjeller mellom kjønnene eller yrkesgruppene.

Samlet sett trer det fram et bilde av sjelesorgpraksisen blant prester og diakoner i Den norske kirke som noe de fleste jevnlig gjør som en del av arbeidet. Bare fem prosent av respondentene rapporterer ikke å ha hatt sjelesorgsamtaler de siste fire ukene, og flertallet har hatt over

fem. Rundt halvparten er knyttet til kasualia (spesielt for prestene). Kvinner har flere sjelesorgsamtaler enn menn, og diakoner har hatt flere samtaler enn prester. Kvinner har en mer fleksibel forståelse enn menn når det gjelder hva de karakteriserer som sjelesorg, og det gjelder både blant prester og diakoner.

Respondentenes forståelse av sjelesorg

Er sjelesorg en viktig del av arbeidet? På en skala fra 1-4 hvor 1 er "lite viktig", og 4 er "veldig viktig", svarer nær halvparten av respondentene (49 %) at sjelesorg er en "veldig viktig" del av jobben, og ytterligere en tredel (32 %) at det er ganske viktig (alternativ 3). Nesten ingen (2 %) hadde svart 1 og 17 % svarte 2. Det vil si at 19 % mener at sjelesorg ikke er en særlig viktig del av jobben. Gjennomsnittsskåring for alle på skalaen fra 1-4 er 3,28. Den er signifikant høyere for kvinner (3,51) enn for menn (3,09). Diakonene skårer også signifikant høyere på betydningen av sjelesorg (3,57) enn prester (3,21). Det er negativ signifikant sammenheng med alder, altså at jo høyere aldersgruppe respondenten tilhører, dess mindre viktig vurderes sjelesorg. De i 20-årene regner sjelesorg som svært viktig med et gjennomsnitt på 3,64, og ingen av disse har krysset lavere enn 3. Blant de i 60-årene er gjennomsnittlig skåre langt lavere (3,13).

Det er altså en utvetydig oppfatning blant det store flertallet i begge yrkesgrupper at sjelesorg er en viktig del av jobben, men det er vurdert som aller viktigst blant diakonene, kvinnene og blant de yngre (hvor andelen kvinner også er størst).

Hva menes med sjelesorg? Ett av tre åpne spørsmål i undersøkelsen var dette: "Hva er sjelesorg, slik du forstår det?"⁵. De 396 svarene som ble gitt på dette spørsmålet (81 fra diakoner og 315 fra prester), varierte mye i form og lengde. Det innholdsmessige varierte ikke like mye. Svarene er i denne artikkelen underlagt en tematisk og innholdsmessig analyse med utgangspunkt i spørsmål formulert på bakgrunn av materialet totalt sett. Spørsmål som har vært aktuelle i analysen, er: Hva slags forestillinger om og forventninger til sjelesørgeren og konfidenten(e) kommer fram i svarene? Hva skriver respondentene om innholdet i og formen på

samtalene, og gis det noen teologisk forankring av sjelesorgen? Vårt inntrykk er at respondenterne har følt seg frie i måten de uttrykker seg på, og de ser ikke ut til å være særlig bundet av lærebøker eller andre definisjoner som de bare gjengir. Noen svar var korte og poetiske: "Det er å snakke i lag om livet, alt som er ein del av livet, gleder og sorger, og sjå det alt under Guds store synsvinkel". Enkelte svar besto bare av ett ord eller en kort setning: "Medvandring", "Forkynning for den enkelte", "Hjelp til mennesker som ber om det", "Å møte mennesker der de er".

De fleste svarene var imidlertid noe lengre. Hvis vi ser på alle svarene under ett, inneholder de både beskrivelser av hvordan respondentene karakteriserte sjelesorgsamtalen nærmere, og hva de opplevde som ideelle eller faktiske trekk ved slike samtaler. Flere inkluderte omtale av hvor samtalen finner sted i svarene sine. Noen svar inneholdt også korte beskrivelser av konfidentene i generelle vendinger som "en person i en eller annen form for nød", "et menneske som har det vondt," og "mennesker i sårbare situasjoner". Andre skrev om hva de oppfattet som typiske trekk ved sjelesørgeren (har tid, har taushetsplikt, stiller seg til rådighet, er mentalt fullt til stede, "formidler Kristi kjærlighet til mennesker"). Enkelte knyttet sjelesørgerisk praksis tett til sin opplevelse av presterollen: "Å være bevisst at man er prest og representerer kirken"; andre knytter det både til presterollen og diakonrollen som handlende på kirkens vegne. Et par stykker påpeker at sjelesorg er et ansvar for alle som har tilknytning til kirken, eller "alle kristne".

"I lys av Guds himmel"

Flere svar gav spesifikke definisjoner av sjelesorg; andre beskrev eksempler på sjelesorgpraksis. Tydelige kristne teologiske vendinger var med i betydelig del av svarene. Eksempler er formuleringene "Samtale i lys av Guds himmel", "Bringe Guds lys inn i de mørke kroker", "...speile Guds kjærlighet og formidle Guds nåde", "Å knytte menneskets fortelling sammen med Guds store fortelling". Flere framhever at Gud, gudsforhold eller tro ikke nødvendigvis blir tematisert i en sjelesorgsamtale; én skriver

at "graden av åndelig innhold kan variere avhengig av konfidentens behov". Noen skriver eksplisitt at det ikke er samtaler om Gud eller trosrelaterte tema som gjør en samtale til sjelesorg, men det at Gud "er til stede i samtalen", og at sjelesørgeren på en eller annen måte representerer kirken eller er kristen og bærer en bevissthet om dette med seg: "Troen er sjelesørgens underliggende støtte og ressurs," skriver en respondent. Flere trekker fram at det å knytte sammen "tro og liv" kan være en sentral del av sjelesorgen, på den måten at konfidentens erfaringer og livsfortelling i sjelesorgen kan tolkes på bestemte premisser: "Tolke livserfaringer på en måte som åpner for tro, håp og kjærlighet", "i lys av kirkens tro", eller "i nærværet av den treenige Gud".

Hva er sjelesorgens mål? Noen skriver nokså direkte at målet for sjelesorg handler om å forbedre relasjonen til andre mennesker, til seg selv eller til Gud for konfidenten, eller det er å "hjelp den enkelte til å ta ansvar for egne valg og eget liv". Andre framhever at sjelesorgsamtalen først og fremst skal være et sted for møte, livstolkning og for å finne mening og sammenheng. "Å se Guds tilstedeværelse" eller "Å nære troen på den treenige Gud" blir nevnt som mål i enkelte svar, samt "et ærligere forhold til Gud". Ett svar påpeker at "small-talk kan ha sjelesørgerisk karakter", og at målet av og til rett og slett er at en samtale overhodet finner sted fordi noen "simpelthen trenger noen å snakke med".

Samtaleteknikker

Begreper som *samtale*, *lytting* og *nærvær* ble ofte brukt som beskrivelse av hva respondentene forsto som sentralt innhold i sjelesorg i de åpne svarene. Et spørsmål i undersøkelsen var "Hva slags samtaleteknikker benytter du deg av i sjelesorg?". Her var det mulig å gi flere svar (Se Tabell 1).

Ett av svaralternativene peker seg ut blant de andre, nemlig "aktiv lytting". Dette svaralternativet skårer i gjennomsnitt omtrent dobbelt så høyt (3,67) som "rådgivning" (1,89) og "forklaring" (1,86) til sammen. Samlet sett viser dette at prestene og diakonene som har respondert, har en *konfidentorientert* sjelesorgpraksis der aktiv lytting og fokus på konfidentens behov

Tabell 1: Samtaleteknikker i sjelesorgen

Samtaleteknikker i sjelesorg	Besvarelser i %				Gj.snitt 1–4:	N=
	(Nesten) aldri	Av og til	Gans- ke ofte	Veldig ofte	Totalt / menn / kvinner	
Aktiv lytting	0,0	2,0	29,4	68,7	3,67 / 3,59 / 3,76**	402
Aktiv spørring	1,8	29,2	47,4	21,5	2,89 / 2,91 / 2,86	390
Rådgivning	25,8	59,8	13,7	0,8	1,89 / 1,99** / 1,78	388
Gi forklaring	26,4	62,3	10,5	0,8	1,86 / 1,89 / 1,82	382
Relativisering	67,9	28,6	3,0	0,5	1,36 / 1,31 / 1,42	371
Bagatellisering	91,8	8,2	0,0	0,0	1,08 / 1,10 / 1,05	379
Overtalelser	93,6	6,1	0,3	0,0	1,07 / 1,09 / 1,04	376

Tabellen viser hvordan besvarelsene prosentvis fordeler seg til hver variabel, samt gjennomsnittskåring totalt og fordelt på kjønn. Signifikansnivå mellom samtaleteknikk og sjelesørgers kjønn er vist på nivåene 0.01 (**) og 0.05 (*) (Pearson, 2-tailed).

slik hun/han uttrykker dem, er det viktigste. Men rådgivning fra sjelesørgerens side spiller med, også i de åpne svarene der det nevnes at sjelesørgeren kan være en "veileder i vanskelige tider og i det daglige", kan "bidra til at konfidenten finner løsninger", eller "lete etter handlings- og følelsesalternativer". En svarte rett og slett at sjelesorg befinner seg "... i skjæringspunktet samtale-rådgivning-terapi-medvandring-åndelig veiledning". Det er ingen vesentlige forskjeller mellom yrkesgruppene med tanke på teknikker. Det er imidlertid signifikant flere kvinner enn menn uavhengig av yrkesgruppe som bruker "aktiv lytting" som teknikk, og signifikant flere menn enn kvinner som har krysset av i kategorien "rådgivning".

Hvilke spesifikke kirkelige virkemidler benyttes? Mest utbredt var å lyse velsignelsen, noe 41 % gjorde "av og til", 29 % "ganske ofte" og 18 % "veldig ofte" – ingen "(nesten) aldri". Mange ba relativt ofte en bønn, leste fra Bibelen

eller en salme. Mer sjeldent forekom syndsbe-kjennelse eller skriftemål (Tabell 2). I de åpne svarene skriver noen at bønn sammen med konfidenten vanligvis markerer avslutningen av samtalen. Noen få nevner at skriftemål, absolusjon eller nattverd kan være elementer som blir trukket inn når konfidenten ønsker det.

Noen av respondentene brukte uttrykk som "livshjelp" og "medvandring" og/eller "omsorg" for å forklare sjelesorg. Omsorg ble ofte spesifisert nærmere som "kristen omsorg", "kirkelig omsorg", "åndelig omsorg", "holistisk omsorg", "omsorg for sjelen" og "omsorg for hele mennesket". Dimensjoner som blir nevnt i forbindelse med "omsorg" er også "eksistensiell" og "relasjonell". Noen få nevner "fysisk omsorg". Flere er opptatt av "lytting som omsorg" og at sjelesørgeren er en "lyttepost"; én skriver "Guds lyttepost". Lytting, nærvær og samtale ser ut til å være viktige elementer i hvordan mange respondenter forklarer hvordan omsorg arter seg i en

Tabell 1: Samtaleteknikker i sjelesorgen

Kirkelige virkemidler	Besvarelser i %				Gj.snitt 1–4:	N=
	(Nesten) aldri	Av og til	Ganske ofte	Veldig ofte	Totalt / menn / kvinner	
Lyse velsignelsen	12,5	40,9	28,6	17,9	2,52 / 2,47 / 2,58	391
Særskilt forbønn for samtalens problemfelt	12,4	51,8	28,0	7,8	2,31 / 2,33 / 2,30	386
Mer generell bønn	28,1	47,9	20,1	3,9	1,99 / 1,91 / 2,11*	384
Lese fra Bibelen	21,6	64,1	12,5	1,8	1,95 / 1,93 / 1,97	384
Lese/ synge salmer	38,5	47,1	11,7	2,6	1,79 / 1,72 / 1,87	384
Lese fra annen litteratur enn Bibel/ salmer	67,1	28,7	3,7	0,5	1,38 / 1,29 / 1,47**	380
Synsdbekjennelse med skriftemål	65,4	31,5	2,9	0,3	1,38 / 1,43* / 1,32	381
Synsdbekjennelse uten skriftemål	71,7	25,9	2,4	0,0	1,31 / 1,32 / 1,30	375

Tabellen viser hvordan besvarelsene prosentvis fordeler seg til hver variabel, samt gjennomsnittskåring totalt og fordelt på kjønn. Signifikansnivå mellom virkemiddel i sjelesorgen og sjelesørgers kjønn er vist på nivåene 0.01 (***) og 0.05 (*) (Pearson, 2-tailed).

sjelesorgrelasjon.

I de åpne svarene beskriver respondentene en del trekk de mener er eller bør være en del av sjelesorgpraksisen. Det gjelder særlig *tillit*, *åpenhet* og *fortrolighet*. Én skriver at samtalen skal være "uten tabuområder". Flere peker på taushetsplikten som betydningsfull. Mange trekker fram at samtalen er et "verktøy", eller at samtalen skaper et rom som gir muligheter for konfidensen til å sette ord på erfaringer, følelser og dilemma av ulike slag. De mange svarene som trekker fram samtalen som sentral, dominerer i det samlede materialet. Men noen legger også til at sjelesorg kan bety praktisk handling, "samhandling" mellom sjelesørger og konfident, og én svarer at sjelesorg er "alle handlinger og møter som gjør livet lettere for en tynget sjel". Begrepene som henspiller på praktisk hjelp og

samhandling, dukker opp i prestenes svar – ikke hos diakonene, som man kanskje kunne forvente. Derimot er flere av svarene fra diakonene enn svarene fra prestene eksplisitt opptatt av at man i sjelesorg skal ha omsorg for "hele mennesket". Fire av svarene fra prester inneholder uttrykket "hele mennesket", mens hele 17 diakoner nevner dette i svaret.

Hvem som kommer til sjelesorg

Spørsmålet om respondentene har svart om konfidentenes tros- og livssynsbakgrunn, gir et sammensatt bilde (Tabell 3).

Av tabell 3 ser vi at prestene og diakonene ikke bare snakker med egne kirkemedlemmer. Halvparten svarer at de "av og til" eller "ganske ofte" har samtaler med folk fra andre kristne trossamfunn. Det samme tallet for "New age-

Tabell 3: Konfidentenes religiøse bakgrunn

Konfidentenes religiøse bakgrunn	Besvarelser i %				Gj.snitt 1-4: Totalt / menn / kvinner	N=
	(Nesten) aldri	Av og til	Ganske ofte	Veldig ofte		
Medlemmer av DNK, men ikke aktive kirkegjengere	1,8	30,1	52,4	15,8	2,82 / 2,69 / 2,99**	400
Medlemmer av DNK som er aktive kirkegjengere	6,4	53,1	30,5	6,8	2,44 / 2,39 / 2,51	391
Andre kristne trossamfunn enn Den norske kirke	48,0	45,8	5,9	0,3	1,59 / 1,61 / 1,55	374
"New age" - "åndelige", løs tilknytning til trossamfunn	61,9	34,9	3,0	0,3	1,42 / 1,37 / 1,48	371
Humanetikere, livssynshumanister	69,1	29,6	1,3	0,0	1,32 / 1,31 / 1,33	373
Muslimere	79,6	19,1	1,3	0,0	1,22 / 1,23 / 1,20	373

Tabellen viser hvordan besvarelsene prosentvis fordeler seg til hver variabel, samt gjennomsnittskåring totalt og fordelt på kjønn. DNK = Den norske kirke. Signifikansnivå mellom konfidentens religiøse bakgrunn og sjelesørgers kjønn er vist på nivåene 0.01 (***) og 0.05 (*) (Pearson, 2-tailed).

åndelige" er 38 % og for humanetikere 31 %. 20 % av prestene og diakonene svarer også at de "av og til" eller "ganske ofte" har sjelesorgsamtaler med muslimer.

Temaer i samtale

Respondentene skrev lite om innholdet i sjelesorgsamtalene i de åpne svarene, men spørsmålet "Hva slags temaer snakker dere om i samtale?" gir en oversikt (Tabell 4).

Det er fire samtaletemaer som skiller seg ut som de mest vanlige: Sorg, familierelaterte problemer, konflikter og ensomhet. Alle disse er former for *psykososiale belastninger* som henger sammen med livssituasjon og livshendelser, men som ikke i utgangspunktet er forbundet med sykdom. Disse fire temaene utgjør en klynge som henger nært sammen, og det er grunn til å anta at flere av disse temaene delvis

overlapper hverandre i mange sjelesorgsamtaler. Når eksempelvis sorg er et primært tema, kan ensomhet og familieforhold være sidetemaer forbundet med dette.

Deretter følger tre *sykdomsrelaterte* temaer. Depresjon og psykiske lidelser er fylt ut omtrent identisk; somatisk sykdom følger like etter. Den tredje temagruppen gjelder *eksistensielle eller åndelige forhold* som gudsbilder, etiske spørsmål, døden, mening, skyld, tvil, tilgivelse, kjærlighet, personlig utvikling, skam, aldring og mer. Disse korrelerer ikke med hverandre på samme måte som temaene i de to forutgående temaklyngene, men framstår som en stor kategori av enkelttemaer som i varierende grad er forbundet med hverandre. Oversikten viser at en rekke temaer kommer opp i sjelesorg. Intet menneskelig er tydeligvis en sjelesørger fremmed, men temaer som er relativt lite på agendaen er religiøse

Tabell 4: Temaer i sjelesorgsamtalene

Hvilke temaer snakkes det om i sjelesorgsamtalene?	Besvarelser i %				Gj.snitt 1–4:	N=
	(Nesten) aldri	Av og til	Ganske ofte	Veldig ofte	Totalt / menn / kvinner	
Sorg	0,5	18,5	54,6	26,4	3,07 / 2,95 / 3,21**	395
Familierelaterte problemer	1,8	28,2	53,3	16,8	2,85 / 2,69 / 3,03**	395
Konflikter	4,7	46,1	38,9	10,4	2,55 / 2,53 / 2,57	387
Ensomhet	6,0	46,5	36,6	10,9	2,52 / 2,36 / 2,72**	386
Somatiske lidelser/ sykdom	15,4	51,1	27,4	6,1	2,24 / 2,12 / 2,38**	377
Psykiske lidelser/ sykdom	11,8	56,8	26,7	4,6	2,24 / 2,20 / 2,30	390
Depresjon	13,6	51,8	31,3	3,3	2,24 / 2,18 / 2,32	391
Gudsbilder	17,9	47,5	29,0	5,5	2,22 / 2,11 / 2,35**	380
Etiske spørsmål	16,2	55,6	25,5	2,7	2,14 / 2,14 / 2,16	377
Frykt for døden	16,3	57,1	22,9	3,7	2,14 / 2,10 / 2,20	376
Mangel på mening eller mål	18,7	53,0	23,5	4,7	2,15 / 2,09 / 2,21	380
Skyld	17,9	57,6	21,3	3,2	2,10 / 2,05 / 2,15	381
Tvil	16,6	59,2	21,6	2,6	2,11 / 2,09 / 2,13	381
Tilgivelse	16,6	61,1	19,7	2,6	2,09 / 2,07 / 2,11	381
Kjærlighetsforhold	23,7	51,3	20,8	4,2	2,06 / 2,01 / 2,10	381
Følelse av tomhet	26,8	48,5	22,0	2,7	2,01 / 1,95 / 2,08	374
Personlig/ åndelig vekst og modning	21,4	58,6	17,9	2,1	2,01 / 1,99 / 2,02	375
Skam	30,2	46,7	19,1	4,0	1,97 / 1,93 / 2,02	378
Å bli voksen eller gammel	34,4	41,5	19,6	4,5	1,94 / 1,85 / 2,04*	379
Bønn, meditasjon	27,6	55,0	15,3	2,1	1,92 / 1,85 / 2,00*	381
Guds fravær	27,9	55,4	16,2	0,5	1,90 / 1,82 / 1,99*	378
Åndelig erfaringer/ mystikk	29,8	53,5	14,9	1,9	1,89 / 1,83 / 1,96	377

Helbredelse	25,1	61,6	13,0	0,3	1,88 / 1,91 / 1,89	379
Teodicé, lidelsens problem	34,0	51,2	13,1	1,6	1,83 / 1,77 / 1,89	374
Identitetsproblemer	38,9	44,5	13,9	2,7	1,80 / 1,79 / 1,82	376
Problemer med Bibelen	31,4	58,1	9,5	1,1	1,80 / 1,80 / 1,80	371
Selvordstanker	31,2	59,3	8,4	1,0	1,79 / 1,79 / 1,79	382
Troskamp	38,4	50,4	9,9	1,3	1,74 / 1,75 / 1,73	376
Ubesvarte bønner	43,0	45,4	10,3	1,3	1,70 / 1,63 / 1,79*	378
Alkohol-/ narkotikaproblemer	46,3	43,4	7,7	2,6	1,69 / 1,75* / 1,57	379
Økonomiske forhold	50,1	42,4	6,9	0,5	1,58 / 1,58 / 1,58	378
Guds dom	51,2	44,0	4,5	0,3	1,54 / 1,54 / 1,53	376
Kirkepolitiske forhold	56,9	35,2	7,0	0,8	1,52 / 1,51 / 1,54	370
Usikkerhet i møte med endringer i samfunnet	56,0	36,5	6,7	0,8	1,53 / 1,50 / 1,56	376
Seksuelle problemer	57,9	37,8	3,5	0,8	1,47 / 1,51 / 1,42	374
Andre religioner	62,2	34,0	2,7	1,1	1,43 / 1,45 / 1,39	374
Innvandring	67,7	27,2	3,8	1,3	1,39 / 1,37 / 1,41	373
Arbeidsledighet	66,8	28,7	4,5	0,0	1,38 / 1,34 / 1,43	377
Helvete	65,2	31,6	3,2	0,0	1,38 / 1,39 / 1,36	375
Helliggjørelse	71,2	25,3	3,2	0,3	1,33 / 1,38* / 1,26	372

Tabellen viser hvordan besvarelsene prosentvis fordeler seg til hver variabel, samt gjennomsnittskåring totalt og fordelt på kjønn. Signifikansnivå mellom samtaletema og sjelesørgers kjønn er vist på nivåene 0.01 (***) og 0.05 (*) (Pearson, 2-tailed).

spørsmål om helvete eller helliggjørelse, og det ser heller ikke ut til at folk velger sjelesørgere som primær samtalepartnere for å snakke om seksualitet, arbeidsledighet eller innvandring. Alkohol-/narkotikaproblemer kommer også langt ned på listen.

Et tema som vi ikke har spurt spesifikt etter, gjelder vold eller seksuell trakassering, men det er heller ikke påpekt av noen av respondentene

eller omtalt i de åpne svarene, noe som kan tyde på at dette ikke er veldig framtrødende temaer i sjelesorg blant respondentene på denne undersøkelsen. At det ikke er noen "tabuområder" i sjelesorgsamtalen slik det ble nevnt i ett av de selvformulerte svarene, ser for så vidt ut til å holde stikk i møte med denne omfattende temalisten.

Både berikende og belastende

På spørsmålet om prestene og diakonene liker å utøve sjelesorg, svarte 39 % "veldig ofte" og 47 % "ganske ofte". Nesten ingen svarte "aldri" og kun 14 % "av og til". Det vil si at i hvert fall 85 % av prestene og diakonene i denne studien jevnt over liker å utføre sjelesorg. Spørsmålet er også stilt motsatt, om de opplever sjelesorg som et ork. Det store flertallet (63 %) svarer at dette i "(nesten) aldri" oppleves som et ork. Neste ingen (3 %) svarer at det "ganske ofte" eller "ofte" kan være et ork. Ikke uventet er det stort inverst samsvar mellom de to spørsmålene om "like" og "ork".

Til bildet hører også at en av tre (35 %) har svart at sjelesorg "av og til" er et ork. Av denne tredelen har likevel halvparten (55 %) svart "ganske ofte" og 22 % "veldig ofte" på spørsmålet om de liker å utøve sjelesorg. Dette åpner for en forståelse av at sjelesorg kan oppleves som begge deler, at prestene og diakonene jevnt over trives med å utføre det, men at det også til tider kan være et ork.

Diskusjon

Studien har flere begrensninger – framfor alt skulle vi gjerne hatt en høyere svarprosent (31 %). Nivået er imidlertid typisk for studier i samme kategori, og så langt vi har informasjon, er det ingen skjevhet i hvilke kategorier av respondenter som har valgt å svare – det gjelder alder, kjønn, yrke og andre bakgrunnsvariabler⁶. 408 respondenter er dessuten et høyt nok antall til å regne enkel statistikk ut fra, og dette utgjør en betydelig del av den aktuelle populasjonen, som er de nærmere 1400 diakoner og prester i Den norske kirkes menigheter. Resultatene kan etter vår vurdering danne utgangspunkt for en viss generalisering. Men vi kan selvsagt ikke utelukke at personer med interesse for sjelesorg har hatt en økt motivasjon for å svare, og at dette for eksempel kan ha resultert i et noe høyere antall samtaler enn det som gjelder for alle.

Studien dokumenterer at diakoner og prester i betydelig omfang utfører en profesjonell praksis som de forstår som sjelesorg. Når det gjelder omfang har vi ikke tidligere tall å sammenligne med, men om vi tenker oss at mange har mellom 5 og 15 samtaler hver måned, vil dette inne-

bære en utfordring som tar mye plass i en arbeidshverdag som har mange andre oppgaver. Det er ingen ting som tyder på at sjelesorg er en utdøende arbeidsform i kirken – tvert imot er det mulig å anta at dette øker. I hvert fall synes omfanget å være størst blant de yngre arbeidstakerne i denne undersøkelsen. Studien indikerer stor evne til å imøtekomme et stort spekter av samtalebehov, ikke minst relatert til alminnelige belastninger og sårbarhet, noe som også andre studier peker på som framtreddende i vår tid (Se DeMarinis 2003 s 30 ff). Sjelesorgen er primært konfidentsentrert, og samtaleformen er en sjanger som kan ivareta også mennesker som søker dialog og et sted for refleksjon uten at de dermed deler sjelesørgerens religiøse utgangspunkt.

Praksisnær forståelse – sjelesorgens egenart

Det er på den ene siden et høyt antall av deltagerne i studien, som deler sine refleksjoner i åpne spørsmål om hva sjelesorg er og gjør. Inntrykket er ikke at informantene summerer likt og ulikt under sjelesorg. Snarere gir de et inntrykk av å tenke på sjelesorg som en samtale om eksistensielle spørsmål, med åpenhet for det religiøse – der den ene samtalepartnern deltar på vegne av kirken⁷. Mange av samtalene er forbundet med gjennomgripende livshendelser som ved kasualia, og de krever tilstedeværelse og etisk bevissthet.

Slik vi forstår dette materialet, er sjelesorg for det første en tilgjengelig og synlig praksis som folk kan oppsøke. Dette gjør folk ved å henvende seg på formelt vis til prest eller diakon eller til kirkekontoret for å få en samtale, eller spontant ved et tilfeldig møte. Sjelesorg synes også å være integrert som et klart element ved en stor del av kasualsamtaler, og det drives en betydelig sjelesørgerisk oppfølging etter kasualhendelser. Dette betyr for det andre at sjelesorg i stor grad har en rituell tilknytning forbundet med kasualia. Ritualisering er en alminnelig menneskelig respons på ulike livshendelser. Det kirkelige nærværet ved ulykker og katastrofer i form av eksempelvis minnegudstjenester har vært sterkt økende de siste 30 årene (Danbolt og Stifoss-Hanssen 2007 s 25–29), og det er god grunn til å anta at kirkelig tjeneste overfor enkeltpersoner

og mindre grupper som opplever psykososiale belastninger og sykdom, eller som trenger noen å snakke med om åndelige og eksistensielle temaer, er tilsvarende økende. Ritualisering og samtaler henger sammen, det er også to alminnelige menneskelige aktiviteter som i utgangspunktet ikke er terapi, men som helt klart kan være til hjelp for mennesker som opplever belastninger (se Danbolt og Stifoss-Hanssen 2007 s 225 ff).

Det ser ut til at de yngre og diakonene har sjelesorg høyere på agendaen enn deres eldre kollegaer, og sjelesorgen framstår som en selvstendig praksis som er integrert i eller forbundet med andre praksiser som ulike former for ritualbruk. Sjelesørgerne har en bevissthet om hvilke samtaler som kaller fram sjelesørgeren i dem, og rammene skiller seg klart fra velferdsstatens øvrige instanser for profesjonelle samtaler. Rammene kan sies å manifestere lokalmenighetens egenart som er å være til stede i et mangfold av situasjoner i hverdag og helg og respondere på behov og spørsmål i denne konteksten. Dette er av stor betydning for å utvikle teori for sjelesorg i lokalsamfunnet, som kan bidra til nyorientering av faget.

Tjeneste for lokalsamfunnet

Diakoner og prester i undersøkelsen melder om samtaler og sjelesorg med folk både fra andre kristne trossamfunn enn Den norske kirke, med en annen religiøs bakgrunn enn den kristne og uten religiøs bakgrunn.

Det er med andre ord ikke et komplett sammenfall mellom menighet som medlemsmasse og de menneskene som får del i en kirkelig tjeneste som sjelesorg. Den norske kirkes praksis på dette feltet framstår dermed ikke kun som en tjeneste for trossamfunnet, men for lokalsamfunnet. Det er ingen av respondentene i dette materialet, som har lagt vekt på en praksis som avgrenser seg til egne medlemmer. Det kirkelige engasjementet når det gjelder sjelesorg, er for og i lokalsamfunnet, noe som reiser interessante temaer for empirisk orientert ekklesiologi.

Mangfoldet skaper både utfordringer og muligheter. Mulighetene ligger i å etablere menneskelige relasjoner på tvers av tros- og livssyns-

grenser, noe som kan skape tilhørighet og bygge håp i en tid der religion blir framstilt som splittende. Utfordringene kan blant annet være knyttet til generell usikkerhet, manglende kunnskap og erfaring med eksempelvis flerreligiøse familier i en kasualsituasjon.

Kasualsamtaler og sjelesorg

Spørsmålet om casualsamtaler og sjelesorg er viktig, og det er både et prinsipielt og et empirisk spørsmål. Vårt bidrag i denne studien er først og fremst empirisk. På grunnlag av materialet kan vi estimere at omtrent halvparten av informantene ser på en stor del av casualsamtalene som sjelesorg, og at omtrent halvparten av de rapporterte samtalene i studien er casualsamtaler. Det betyr på den annen side at omtrent halvparten av den rapporterte sjelesorgen ikke er det, og at en god del av casualsamtalene rapporteres som ikke sjelesorg. Dette har en viss prinsipiell betydning, og det viser at informantene er av noe ulike oppfatninger. Dette viser også at informantene mener å kunne gjenkjenne sjelesorg når det finner sted. Kriteriene for dette har de formulert ganske utførlig, og disse kriteriene oppfylles i mange casualsamtaler. De prinsipielle sidene ved dette spørsmålet må drøftes videre i andre sammenhenger; det er imidlertid i tråd med vårt arbeid med prosjektet å tenke at de empiriske funnene vedrørende casualsamtaler har betydning for den prinsipielle forståelsen av sjelesorg og casualsamtaler. Hvis personer som både utøver sjelesorg og for eksempel forretter begravelser, i stor grad oppfatter samtalen i forkant av begravelsen som sjelesorg, bør dette opplagt ha stor vekt også for dette spørsmålets teoretiske dimensjon (Se f.eks. Stifoss-Hanssen 2007). Et interessant trekk ved dette spørsmålet er at diakoner har mindre tendens enn prestene til å forstå casualsamtaler som sjelesorg, samtidig som diakoner oppgir å ha flere sjelesorgsamtaler.

På bakgrunn av at det er et betydelig sammenfall mellom sjelesorg og casualsamtaler, særlig begravelsessamtaler, er det ikke uventet at sorg topper listen med temaer i sjelesorgsamtaler. Men vi ser også at sorg inngår i en klynge med temaer som synes å følge hverandre; det gjelder *ensomhet* og *familierelaterte problemer*, og til en

vis grad *konflikter*. Dette er psykososiale belastninger som folk flest kan oppleve, og et kjenne-tegn ved sjelesorg er at den relaterer seg til folks hverdags erfaringer. Psykososiale belastninger er ikke sykdom. På en annen side kan trykket fra slike belastninger bidra til at det utvikler seg lidelser som kan trenge behandling, og her kan utvilsomt sjelesorg ha en betydningsfull bearbeidende og forebyggende funksjon. Denne studien tyder på at kirkens sjelesorg er et viktig sted for å snakke om slike temaer (Se til dette diskusjonen hos Fugelli og Ingstad i "Helse på norsk" 2012 s 375–415, 441).

Den andre temaklyngen i sjelesorg gjelder sykdom, og den tredje favner en rekke åndelige og eksistensielle spørsmål. Til sammen viser dette at sjelesorgen favner vidt når det gjelder temaer. Kirken har sannsynligvis stor troverdighet i befolkningen gjennom sin tjeneste ved begravelser, og stadig mer også i det senere, som nevnt, ved ulykker og katastrofer, noe som er vist gjennom flere studier (Danbolt og Stifoss-Hanssen 2007, DIFIs måling av omdømme 2013). Dette er en viktig kontekst for sjelesorgen både med tanke på temaer, tilgjengelighet og troverdighet.

Praktiskeologisk integrert

Har norske diakoner og prester lav selvtillit på vegne av sjelesorgen? Tror de at aktiviteten er i tilbakegang, og tenker de at de skulle hatt mer avtalte, ordnede samtaler? Dette har vi ikke materiale til å svare på. Men vi har erfaring for at disse spørsmålene er ganske utbredt, og vi mener at studien kan gi et indirekte bidrag til å besvare dem. Det er mer sjelesorg enn vi kunne tro; det finnes god refleksjon om sjelesorgens egenart, men samtaler finner sted på tider og steder vi ikke husker å tenke på som sjelesorg hvis vi ikke blir spurt – som i denne studien. Vi tenker at studier som denne kan bidra til at sjelesørgere ser at de gjør et omfattende og viktig arbeid.

Sjelesorg er en viktig teologisk praksis på linje med andre praktiskeologiske disipliner som utføres i lokalsamfunnet. I tråd med Don Browning forstår vi praktisk teologi som *"the disciplines that study the caring, preaching, worshiping, and teaching tasks of the church with real people in*

their actual lives" (2006:85). Et poeng er at sjelesorg ikke er en uavhengig disiplin i dette, men er en integrert del av et spekter av tjenester.

Denne studien understreker at samtalen er sjelesorgens viktigste verktøy, men til bildet hører også menneskelig nærvær uten ord, rituelle uttrykk (velsignelsen, bønn, skriftemål osv.) og forkynnende elementer (tale om Gud, himmel, tilgivelse, nåde osv.), og sikkert også elementer av undervisning. Tilsvarende er det sjelesørgeriske integrert i forkynnelse, ritualbruk og undervisning.

Ikke minst er dette tydelig i de omtalte kasualsamtalene som i utgangspunktet er en ritualforberedende samtale, men der presten eller diakonen gjenkjenner det sjelesørgeriske når det finner sted, og er til stede for den eller de andre i samtalen som sjelesørger når dette behovet komme til syne. Browning understreker videre at denne praktiskeologiske tjenesten finner sted overfor virkelige mennesker i de aktuelle livssituasjonene de befinner seg. Dette er også vist i denne studien der for det første tilnærmingene i stor grad er konfidentsentrerte og opptatt av samtalepartnerens erfaringer og utfordringer, og der det for det andre avspeiles samtaletemaer som gjelder alminnelige belastninger og eksistensielle utfordringer som er forbundet med menneskelige grunnvilkår i møte med død, ensomhet og meningsdannelse (Danbolt 2014).

Behov for praksisnær nyorientering

Praksisen i faget er ikke først og fremst et sted der teologiske normer eller psykologiske teorier appliseres, men et sted der gyldig faglig kunnskap etableres og forvaltes. Vi trenger derfor kunnskapen som skapes på bakgrunn av studier av kirkelige praksiser, fra lokalsamfunn og lokalmenigheter. Det betyr at kontakt mellom sjelesørgerisk praksis og praktisk-teologisk forskning bør styrkes og utvikles. Empirisk orientert forskning kan kombineres med en tverrfaglig og flerfaglig tilnærming der både andre praktiskeologiske disipliner og andre fag fra teologien som bibelfag, etikk og religionsfilosofi inngår, men også helsefag og samfunnsvitenskapelige fag. Studier av andre religiøse tradisjoner, disses egne teologiske og eksistensielle ressurser og

studier av interreligiøse relasjoner er også ressurser for kristen teologisk sjelesorgsforskning i et tros- og livssynspluralistisk samfunn.

Når det gjelder undervisning og opplæring i sjelesorg, blir det viktig å fortsette utviklingen av bruk av praksis, ha praksisnær veiledning og bruke realistiske øvelser i læringsprosessene koblet opp mot kunnskap om sjelesorg fra nyere forskning. Dette kan settes i en større faglig kontekst der praksis og teori som beskrevet ovenfor kan kobles sammen og skape en relevant og avgjørende forståelse av sjelesorg, samtale og dialog.

Det er klart at prosjektet for å videreutvikle sjelesorgen i en norsk kontekst bare har startet. Det er behov for flere symposier og andre arenaer, og det vil være nødvendig å innhente erfaringer fra tjenestens brukere; det vil si menesker som samtaler med diakoner og prester om ting de har på hjertet.

Referanser

- Bergem, A. (2008): "Som epler av gull..." En bok om kristen sjelesorg. Oslo: Kolofon.
- Bevans, S.B. (1992): *Models of Contextual Theology*. New York: Orbis books.
- Browning, D.S. (1991): *A Fundamental Practical Theology – descriptive and strategic proposals*. Minneapolis: Fortress Press.
- Browning, D.S. (2006): *Christian Ethics and the Moral Psychologies (Religion, Marriage, and Family)*. Grand Rapids: Eerdmans Publ.
- Danbolt, L.J. (2014): Hva er religionspsykologi? Begrepsavklaringer i en nordisk kontekst. I: Danbolt L.J., Engedal, L.G., Hestad, K., Lien, L., Stifoss-Hanssen, H (2014): *Religionspsykologi*. Oslo: Gyldendal akademisk, s 17–32.
- Danbolt, L.J. og Stifoss-Hanssen, H. (2007): *Gråte min sang. Minnegudstjenester etter store ulykker og katastrofer*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Danbolt, L.J. og Stifoss-Hanssen, H. (2013). Når kirkeledere blir samfunnsledere. Bisperollen i tida etter 22. juli. I: O. Aagedal, P.K. Botvar, I.M. Høeg (red.): *Den offentlige sorgen. Markeringer, ritualer og religion etter 22. juli*. Oslo: Universitetsforlaget, s 190–215.
- Danbolt, L.J., Engedal, L.G., Hestad, K., Lien, L., Stifoss-Hanssen, H. (2014): *Religionspsykologi*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- DeMarinis V (2003): *Pastoral Care, Existential Health, and Existential Epidemiology*. Stockholm: Verbum.
- DIFI (2015): <https://www.difi.no/rapporter-og-undersokelser/statistikk-og-undersokelser/innbyggerundersokelsen-2015/hva-mener-brukerne/den-norske-kirke>.
- Engedal, L.G. (2008): Sjelesorgens teologiske forankring og egenart: bidrag til refleksjon. *Tidsskrift for sjelesorg*; Volum 28.(2), s 76–93.
- Fugelli, P. og Ingstad, B. (2012): *Helse på norsk. God helse slik folk ser det*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Grevbo, T.J.S. (1998): Sjelesorg aktuelt. I *Tidsskrift for Sjelesorg* nr. 1 1998.
- Grevbo, T.J.S. (2006): *Sjelesorgens vei. En veiviser i det sjelesørgeriske landskap, historisk og aktuelt*. Oslo: Luther.
- Grung, A.H. (2015): *Gender Justice in Muslim-Christian Readings. Christian and Muslim Women in Norway Making Meaning of Texts from the Bible, the Koran, and the Hadith*. Amsterdam: Brill Rodopi.
- Harbsmeier, E. og Raun Iversen, H. (1995): *Praktisk Teologi*. Frederiksberg: Anis.
- Hegstad, H. (2010): *Den virkelige kirke. Bidrag til ekklesiologien*. Trondheim: Tapir.
- Henriksen, J.O. (2014): *Life, Love and Hope: God and Human Experience*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Nordstokke, K. (2011): *Liberating Diakonia*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Okkenhaug, B. (2010): *Når jeg ser ditt ansikt. Innføring i kristen sjelesorg*. Oslo: Verbum.
- Persson, B.L. (2013): Et rom som bærer håpet. I *Trygge rom. Trosopplæring i møte med sårbare og overgrepsutsatte barn og unge*. Oslo: Verbum.
- Stifoss-Hanssen, H. (1996): *Seeking Meaning or Happiness? Studies of selected aspects of the relationship between religiosity and mental health*. Trondheim: Tapir, Dr philos. avh.
- Stifoss-Hanssen, H. (2007): Hjelpende ritualer, forberedende samtaler. I *Møtet med den andre – tekster av Hans Stifoss-Hanssen*. Red Marit Bunkholt. Oslo: Det praktisk-teologiske seminars skriftserie nr. 13.
- Swinton, J. og Mowat, H. (2006): *Practical Theology and Qualitative Research*. London: SCM Press.
- Thomassen, M. (2006): *Vitenskap, kunnskap og praksis. Innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Torbjørnsen, T. (2011): *"Gud hjelpe meg!" Religøs mestrings hos pasienter med Hodgkins sykdom*. Oslo: MF, PhD-avhandling.

Noter

- 1 Se for eksempel bispemøtets dokument Religionsmøte ved kirkelige handlinger fra mars 2016: <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/bispemotet/om-oss/dokumenter/bispemotets-rapporter/religionsmote-ved-kirkelige-handlinger/>.
- 2 Merk at mange viktige bidrag til slik kunnskap også er utgitt som artikler i *Tidsskrift for sjelesorg*, <http://www.sjelesorg.no/portfolio/tidsskrift-for-sjelesorg/>.
- 3 Fagforbundet TeOLOgene ble også invitert med, men takket nei fordi de ikke ville gi tilgang til medlemmenes e-postadresser, noe som var nødvendig som en engangsforeteelse. Listene som det ble gitt adgang til, er ikke lenger tilgjengelige for forskerne og ble hele tiden behandlet konfidensielt.
- 4 Alle steder vi skriver at det er signifikante samvariasjoner er dette på 0,01-nivå (Pearson).
- 5 De andre to spørsmålene var: "Hva er sjelesorgens egenart?" og "Hva slags målsetting har sjelesorg?". Disse to spørsmålene var det litt færre respondenter som svarte på. De vil bli gjenstand for analyse i senere artikler fra undersøkelsen.
- 6 Det er ingen grunn til å tro at medlemmene i fagforbundet TeOLOgene, som ikke har deltatt i studien, har en profil som skiller dem fra de øvrige prestene. De utgjør også en svært liten gruppe.
- 7 Jfr. definisjon hos Harbsmeier og Raun Iversen 1995, s 384.

Sammendrag

Artikkelen presenterer resultater fra en undersøkelse om sjelesorgpraksis og sjelesorgforståelse blant 408 diakoner og prester i Den norske kirke i 2015. Undersøkelsen viser at prester og diakoner har betydelig sjelesorgpraksis, vurderer dette som en viktig del av sitt arbeid og jevnt over har en reflektert forståelse av sjelesorg. Sjelesorgpraksisen framstår som overveiende konfidentsentrert; den er tilgjengelig for flere enn kirkens egne medlemmer i lokalsamfunnet, og den skjer både gjennom formelt avtalte samtaler, uformelle og spontane samtaler og i tilknytning til casualhendelser. De sentrale temaene i sjelesorgen er psykososiale belastninger, sykdom og åndelige/eksistensielle spørsmål. Forfatterne er av den oppfatning at sjelesorgfaget trenger en reformulering og en nyorientering som tar inn over seg den empiriske vendingen i praktisk teologi og reflekterer over både praksis og forskning fra flere fagtradisjoner. Det er derfor behov for forskning og fagutvikling som får fram ny empirisk kunnskap på feltet og reflekterer over fagets egenart som kirkelig praksis i lokalsamfunn.

Anne Hege Grung, førsteamanuensis med ansvar for sjelesorgfaget ved Det praktisk-teologiske seminar, UiO
Fredensborgveien 25 B, 0177 OSLO
annehg@teologi.uio.no

Lars Johan Danbolt, professor i praktisk teologi
Grottaveien 11, 2407 ELVERUM
Lars.Danbolt@mf.no

Hans Stifoss-Hanssen, professor ved Senter for diakoni og profesjonell praksis, VID Vitenskapelig Høgskole Oslo
VID, Postboks 184 Vindern, 0319 OSLO
hans.stifoss-hanssen@vid.no